«Останній серб у Хорватії»

У 2019 р. в Загребі та Белграді пройшли покази комедії «Останній серб у Хорватії». Згідно з сюжетом у світі вибухнула війна, вода стала коштувати дорожче за нафту, сама Хорватія пережила банкрутство, і на додачу до всього вибухнула епідемія. Ліки є тільки у сербів, і хорвати зіткнулися з екзистенціальною проблемою - не вижити і стати зомбі або звернутися за допомогою до сербів. Незважаючи на повну аполітичність фільму, за нехитрим сюжетом піднімається питання про сербсько-хорватські відносини, які вкрай важливі для долі всіх Балкан.

Серби на території сучасної Хорватії проживали від часів Раннього Середньовіччя. Перші згадки про сербів в Сремі, Славонії і Далмації датуються VII століттям н. е. Однак більшість населення серби тоді становили лише в районах Південної Далмації, де вони заснували кілька своїх князівств - Паганію, Травунію і Захумл'є. У 1219 р. сербський Первосвятитель Сава, стверджуючи святе Православ'я і впорядковуючи церковні справи, заснував нову Хумську єпархію. Кафедрою був обраний монастир Пресвятої Богородиці в місті Стогін, залишений на початку XIII століття католицькими єпископами. Справжнім оплотом Православ'я на території Далмації стали сербські монастирі Крупа, Крка і Драгович, які були засновані в першій половині XIV ст.

Хорвати на відміну від сербів досить швидко втратили свою незалежність, і в 1202 р. на правах унії увійшли до складу Угорщини. Згідно статутів папського легата для Польщі та Угорщини, від 1279 р. православні священики не могли купувати або будувати храми без згоди католицького єпископа, католикам заборонялося бути присутніми на службі в православних церквах. Але ситуація дещо змінилася, коли виникла ісламська загроза, яка змусила християн об'єднатися перед спільною небезпекою. Після успішного взяття Константинополя в 1453 р. османський султан Мехмед II звернувся до послів: «Передайте своїм правителям, що вчора я влаштував бенкет в столиці ромеїв. Скоро я прийду поснідати в Белград, обідати буду в Будапешті, а вечеря буде у Відні! .. Я можу вказати єдиний шлях до порятунку для ваших правителів: станьте мусульманами і сплачуйте мені данину - і тільки таким чином уникнете смерті що вас чекає!». Однак під стінами Белграда на нього чекала гірка поразка. Угорський король Матьяш Хуньяді (Корвін) з метою залучення сербів до військової служби, дозволив їм вільно сповідувати Православ'я. У 1462 р. на ділянці від узбережжя Адріатики до Яйце він організував першу територіальну одиницю майбутнього Військового кордону - Сеньску капітанію. Саме тоді і з'явилася власне назва «Країна» - вона означала прикордонні ділянки вздовж угорсько-турецького кордону, що пролягав по річці Уні.

Портрет султана Мехмеда II. Паоло Веронезе, 1579 р.

Матяш Гуняді (Корвін). Ксилографія з видання «Хроніки угорців», XVI ст.

Угорщина зазнала нищівної поразки проти турків у битві при Могачі в 1526 р., велика частина території увійшла до меж Османської імперії. Генуезець Мернавіно писав у 1573 р., що християни не мали права брати участь в державному управлінні, носити зброю, не могли вільно веселитися і танцювати, повинні були покірно зносити будь-яку образу турка, а за «виявлену неповагу до мусульманської релігії насильно наверталися в іслам, або зазнавали страти».

Інша частина земель Західної Угорщини і Хорватії опинилися під владою Габсбургів. Саме на землях, де проживали серби і хорвати, в 1578 р. був влаштований Військовий кордон (або Військова Країна) для боротьби проти османів.

У 1683-1699 рр. знову на Балканах спалахнула запекла і кривава війна, яку вела Священна Ліга проти Туреччини. Імператор Леопольд I в 1687 р. надіслав грамоти Константинопольському патріарху із закликом до спільної боротьби християн проти мусульманського півмісяця. На заклик імператора відгукнулися багато сербів, частина з них йшла добровольцями в австрійську армію, інші брали участь у повстаннях проти турків. У 1690 р. відбулося переселення сербського населення на територію Австрійської імперії. Ось як описує це ієромонах Кирил (Хоповець): «Вся Сербська земля побігла до Буди - патріарх сербський і всі архієреї, ченці та миряни, і весь народ християнський. - Попереду такої безлічі людей йшов патріарх Арсеній Черноєвич, як Мойсей перед Ізраїлем через Червоне море». На знак подяки сербам Леопольд I надав їм низку істотних привілеїв, в тому числі гарантію свободи православного віросповідання. Більш того, Карловацькі митрополити стали не тільки духовними, а й світськими представниками сербського народу в імперії.

Згідно Карловицького мирного договору, який закінчив війну і був підписаний 26 січня 1699 р., Порта втратила свої землі в Славонії, Сремі, Бачці і Далмації. Для управління над приєднаними землями створювалася Придворна комісія, яка згодом стала брати все більше влади в свої руки. Так, відразу після смерті Арсенія III Черноєвича в 1706 р., Відень заборонив сербам обрати нового патріарха, а глава православної церкви в Австрії став називатися митрополитом і архієпископом. Крім цього, серби стали відчувати і різні релігійні утиски, активно проводилася політика унії. У 1744 р. в австрійській в'язниці був замучений православний місіонер преподобний Віссаріон Сарай, який боровся проти поширення унії на території Банату і Трансильванії і не відрікся від істинної віри навіть під тортурами.

Особливо переслідування були сильні на території сучасної Хорватії, де закривалися православні монастирі та церкви, до сербських парафій призначалися уніатські священики. В результаті тут спалахнув цілий ряд повстань для захисту Православ'я. У 1750 р. російський дипломат М. П. Бєстужев-Рюмін, описуючи гоніння на православних в австрійських землях, писав, що тим, хто відмовився від унії, загрожують не тільки забрати всі майно, а й усіх з дружинами і дітьми винищити. Найкричущим прикладом стала доля монастиря Марча, з якого силою зброї виганяли братію, погрожували православним священикам, але місцеві серби боролися за православну обитель. В результаті влада монастир все ж зачинила, а будівлі розібрали на будівельний матеріал.

У середині XVIII ст. значна кількість сербів переселилася в Росію, в так звану Нову Сербію

(Катеринославської губернії), через релігійні гоніння та інші утиски. За цих обставин Відень був змушений піти на деякі поступки. Так у 1781 р. Йосип II видав Патент про віротерпимість, що зрівняв всі релігії на території імперії, але не зняв низки обмежень часів Марії Терезії, що стосувалися духовної діяльності. Наприкінці XVIII ст. в хорватських землях з'явилася перша сербська школа. В цей час було побудовано і більшість православних церков і семінарій на території Хорватії. Почав видаватися сербський журнал «Добрий пастир».

Віссаріон Сарай (1714-1744 рр.)

Михайло Петрович Бестужев-Рюмін (1688-1760 рр.)

Портрет Йосипа II. Антон фон Марон, 1775 р.

У 1848 р. в Сремських Карловцях відбулася Травнева скупщина, яка проголосила створення «Воєводства Сербського» (Срем, Бараняча, Бачка і Банат), але довго воно не проіснувало. У 1867 р імперія була перетворена в Австро-Угорщину. Слідом за цим у 1868 р. Хорватія отримала автономію в складі королівства Угорщина, отримавши до свого складу частину Військового кордону. При цьому хорвати підтвердили право сербів на використання кирилиці і зберегли церковну автономію. У той же час угорці чинили всілякі перешкоди православним. Так, в містечку Нова Ґрадішка керівник місцевої школи забороняв православним законовчителям підписувати свідоцтва кирилицею, а в Госпичу вимагали, щоб Закон Божий викладався учням угорською мовою.

Після Східної кризи і звільнення православних народів Балкан завдяки силі російської зброї від Османського ярма потреба в утриманні Військового кордону відпала, і 15 липня 1881 р. його було остаточно скасовано.

Згідно з даними перепису населення 1910 р. православних сербів на території Хорватії

налічувалося близько 650 тисяч осіб, а на території Далмації проживало близько 105 тисяч. Після замаху серба Гаврили Принципа на наступника престолу Франца Фердинанда в 1914 р. в Сараєво, по всій імперії прокотилася хвиля демонстрацій і антисербських погромів, що супроводжувалися осквернення церков і кладовищ. Під час Першої світової війни Австро-Угорщина продовжила репресивну політику проти сербів, створювалися концентраційні табори.

Після поразки Відня і перемоги сербської зброї, 1 грудня 1918 р. було проголошено створення Королівства сербів, хорватів і словенців.

2 вересня 1920 р. в Сремських Карловцях, духовному центрі православних сербів за часи Австро-Угорщини, було урочисто проголошено злуку Сербської Православної Церкви та відновлення Патріархату.

Проголошення Сербської Воєводини в 1848 р.
Павле Шимич, 1848-1849 рр.

Вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда та його дружини.
Ілюстрація Ахілле Бельтраме, 1914 р.

Відносини між сербами і хорватами залишалися вкрай напруженими в період існування Королівства сербів, хорватів і словенців, а потім Югославії (з 1929 р.), оскільки нова держава носила унітарний характер, що не влаштовувало хорватське населення. Також активну роль в міжнаціональній ворожнечі грав Ватикан, який проводив так звану «Католицьку акцію», метою якої стало залучення молоді до різних релігійних організацій («Орли», «Хрестоносці»), а також продовження політики окатоличення сербів і боснійців.

Під час Другої світової війни Югославія опинилася в числі держав, проти яких була здійснена військова агресія з боку країн Осі. Причиною послужили масові протести сербського населення,

що спалахнули 27 березня 1941 р. через укладений урядом союз з Гітлером. Ось як охарактеризував єпископ Афанасій (Євтіч) ці події: «Косівське визначення проявилося і в переселеннях за турецького панування, у відстоюванні Православ'я під турками, у відстоюванні Православ'я під турецькою та австрійською владою, в Карагеоргієво - на перший погляд, безнадійному - подвигу воскресіння Сербії, в Албанській Голгофі сербів і навіть, в певному сенсі, 27 березня, коли серби вибрали: краще могила, ніж рабство».

У Загребі в 1941 р. було проголошено створення Незалежної держави Хорватія (НДХ), de facto влада зосередилася в руках усташів і їх голови А. Павелича. Вже 10 квітня 1941 р. усташі заарештували Загребського єпископа Досифея (Васича), який потім зазнав тяжких тортур. У ніч на 6 травня був по-звірячому вбитий Баня-Лукський єпископ Платон (Йованович). Ці розправи стали провісниками повномасштабного терору по відношенню до православних сербів на території Хорватії. Євреї, цигани і серби були знижені в правах. На одязі їм належало мати відповідні нашивки (для сербів «Р», тобто православний). 3 червня були закриті всі православні школи та дитячі садки. Проводилась активна політика окатоличення. Для неугодних новому режиму були відкриті депортаційні і концентраційні табори, що служили машиною масових вбивств. Найбільш сумну відомість отримав Ясеноваць. Знищувалися і оскверналися церкви, розорялися монастирі. У 1942 р. усташська влада створила неканонічну Хорватську православну церкву з метою внести розкол серед православних. Але терор лише підігрівав населення до боротьби проти усташів і окупантів, яка велася з різним ступенем інтенсивності з 1941 по 1945 р., коли 15 травня була звільнена вся територія країни. Згідно республіканської конституції 1947 р. Хорватія проголошувалася державою «хорватського і сербського народів». Нова влада намагалася проводити політику «умовчання». Згідно з даними перепису 1948 р. сербське населення в республіці становило 543.795 осіб.

В Хорватії поступово відбувалося відродження церковного життя, але нова комуністична влада всіляко перешкоджала цьому, Сербській Православній Церкві було завдано істотної шкоди і після війни.

Після смерті І. Б. Тіто в 1980 р. націоналістичні настрої захлеснули всю Югославію. Країна неухильно рухалася до розвалу. Після перших багатопартійних парламентських виборів, що відбулися в Хорватії в квітні 1990 р., нова влада стала проводити політику на вихід зі складу СФРЮ. 25 червня 1991 р. була проголошена незалежність Хорватії. У відповідь на рішення Загреба місцеві серби 19 грудня 1991 р. проголосили створення Республіки Сербська Країна і наголосили про свій намір залишитися в складі Югославії. Сербське населення налічувало 580 тисяч осіб (12,2% від загальної кількості населення) і компактно проживало на 32% території Хорватії. Незабаром в країні спалахнув кривавий міжетнічний конфлікт, який прийняв, як і в роки Другої світової війни, релігійний характер. Кілька сотень православних храмів було знищено або сильно пошкоджено. Так, вже в грудні 1991 р. хорвати сильно пошкодили кафедральний собор Святителя Миколая в місті Карловаць, а в 1993 р. практично повністю його знищили (відновлений в 2007 р.). 11 квітня 1992 р. в Загребі було підірвано будівлю Загребсько-Люблінської митрополії, в якому знаходилися бібліотека і музей. Повсюдно переслідувалося сербське духовенство.

У ході хорватських військових операцій «Блискавка» (травень 1995 г.) і «Буря» (серпень 1995 г.) Республіка Сербська Країна припинила своє існування: сотні сербів були вбиті, десятки тисяч втекли за межі Хорватії. Згідно з міжнародними даними, з Хорватії виїхало 380 тисяч сербів (з 1991 по 2011 р.) Вигнання сербів супроводжувалося руйнуванням церков, осквернення кладовищ і вигнанням духовенства. Так, на території Далматинської єпархії після операції «Буря» не залишилося жодного священика.

Лише на початку XXI ст. становище сербського населення в Хорватії почало поступово

поліпшуватися. Велику роль в цьому процесі відіграє Сербська Православна Церква. У 2002 р. було укладено угоду між урядом Хорватії та СПЦ. Згідно неї православні священики отримали право на викладання релігійних дисциплін у школі. Поступово повертається духовенство, відновлюються зруйновані церкви. Згідно з останніми даними перепису, на території Хорватії залишилося 186 633 серба. 1 липня 2013 р. Хорватія вступила до ЄС, що наклало низку європейських зобов'язань щодо захисту прав національних меншин. Незважаючи на це, і в цей час тривають окремі напади на священнослужителів і об'єкти Сербської Православної церкви.

У 2014 р. Архієрейський Собор СПЦ обрав вікарія Бачської єпархії Порфирія митрополитом Загребсько-Люблянським. Настолування, яке звершив Патріарх Сербський Іриней в присутності багатьох архієреїв СПЦ, відбулося 13 червня 2014 р. в кафедральному соборі Преображення Господнього у Загребі. На цій посаді митрополит Порфирій здобув широку популярність завдяки своїй громадській і миротворчій діяльності, спрямованої на зміцнення Православ'я в регіоні. При ньому також було завершено оновлення монастиря Лєпавіна, найстарішого духовного центру православних сербів в Хорватії.

18 лютого 2021 р. Архієрейський Собор Сербської православної Церкви обрав митрополита Порфирія Патріархом Сербським.

Джерело: https://mospat.ru/ua/authors-analytics/87717/